

Analyse

Kaliningrad-bastion domineert Oostzee

Russische enclave slaat wig tussen Oost-Europese NAVO-bondgenoten

Joris Janssen Lok

Nederlandse troepen oefenden begin dit jaar voor het eerst sinds lange tijd weer het optreden met een zware gemechaniseerde brigade te velde. De oefening ‘Bison Drawsko 2017’ in Polen was volgens de leidinggevende generaal een succes. Kunnen dit soort eenheden echter bij een onverhoopte militaire crisis met Rusland tijdig NAVO-lidstaten aan de Oostzee bereiken? De groeiende Russische militaire aanwezigheid in de enclave Kaliningrad roept dit in twijfel.

De tijden van de grootschalige veldoefeningen uit de Koude Oorlog leken weer helemaal terug, afgelopen februari in het noordoosten van Polen. Zo’n 4.500 militairen uit zeven NAVO-landen — waarvan 3.600 uit Nederland — tooverden het 25 x 25 km grote militaire oefenterrein Drawsko Pomorskie om tot een gesimuleerd slagveld van soms Derde Wereldoorlog-achtige proporties.

Voor het eerst sinds meer dan vijftien jaar hield de Koninklijke Landmacht een *Field Training Exercise* (FTX) op brigade-niveau die niet gefocust was op stabilisatieoperaties à la Bosnië, Afghanistan of Irak, maar op een “Full Spectrum Combat”-scenario. De tegenstander is dan niet de taliban maar een zogeheten “peer opponent”: een professioneel leger uitgerust met geavanceerde sensor- en wapensystemen, tanks, artillerie en luchtsteun.

Trendbreuk

Daarmee was oefening Bison Drawsko een belangrijke trendbreuk, die nodig was geworden vanwege de toegenomen dreiging in Oost-Europa, met het Rusland van Vladimir Poetin als belangrijkste potentiële tegenstander. Hoofdrolspeeler op de oefenterreinen van Pommeren was de 43^e Gemechaniseerde Brigade, de enige gevechtsformatie met zware gepantserde eenheden die Nederland nog rijk is. Daaronder zelfs een dertiental 60-ton zware gevechtstanks van het type Leopard 2A6, middelen die Nederland officieel heeft afgestoten maar waarover — dankzij verregaande integratie van de brigade in de Duitse 1^e Panzerdivision — toch beschikt kan worden.

De Leopards in de oefening waren getooid met Duitse Bundeswehr-kruizen. Sommige bemanningen hadden echter Nederlandse vlaggetjes op de mouwen. Op Drawsko Pomorskie werkten, tijdens omvangrijke manoeuvres op brigadeniveau, de beschikbare Leopards voor het eerst samen met de hightech CV90-rupsvoertuigen van 45 Pantserinfanteriebataljon. “Nu zijn we hier met 13 stuks, maar de komende jaren loopt dit aantal op”, vertelde opperwachtmeester Peter op de website van Defensie.¹

Matruschka

Uiteindelijk zullen zo'n 44 van deze tanks onderdeel uitmaken van de 43e Brigade, verdeeld over de drie compagnieën (twee Duitse, één met Nederlands personeel) van het Duitse 414e Panzerbataillon dat volledig onder bevel is gesteld van de Nederlandse brigade. Deze verregaande vorm van binationale samenwerking wordt ook wel het Matruschka-model genoemd: in een Duitse divisie bevindt zich een Nederlandse brigade, daarin een Duits bataljon, en daarin weer een Nederlandse compagnie. Er is zowel Nederland als Duitsland veel aan gelegen om dit tot een succes te maken, zegt brigade-generaal drs. Jan Swillens, commandant van de 43^e Brigade en leider van oefening Bison Drawsko. "Dat blijkt alleen al uit het feit dat de Duitsers de Leopards van 414 Panzerbataillon willen gaan uitrusten met Nederlandse radio's en *Battle Management Systems*. Zo wil men de operationele integratie in de brigade zo optimaal mogelijk faciliteren," aldus Swillens.²

Signaal

Generaal Swillens gaf begin april een publieke presentatie tijdens een door de Atlantische Commissie georganiseerde avond in Den Haag. Hij legde daarbij de nadruk op de grote internationale belangstelling die in de aanloop naar de oefening steeds prominenter werd. "De kiem voor Bison Drawsko 2017 was al geruime tijd geleden gelegd. Het zou een *Joint Combat Operations Training* worden voor mijn brigade. Maar gedurende 2016 kreeg het steeds meer politieke lading als een signaal dat de NAVO pal staat voor de verdediging van haar grondgebied." Een signaal gericht zowel op Rusland als de Oost-Europese NAVO-bondgenoten. Van die laatste zijn vooral Estland, Letland, Litouwen en Polen bezorgd over de steeds prominenter wordende Russische militaire activiteiten in de regio, in combinatie met het revanchistische beleid van president Poetin.

Naast omvangrijke Poolse (600 man) en Duitse (250 man) eenheden meldden zich ook kleinere contingents uit België, Canada, Estland en de Verenigde Staten, sommige pas enkele weken voor de start van de oefening. Zo werd Bison Drawsko ondanks de grote aantallen Nederlanders toch een echte multinationale onderneming met veel vlagvertoon, maar ook realistische training, aldus generaal Swillens.

Fahren, Funken, Führen, Schiessen

"Het was een oefening in een multinationale setting, waarbij ook alle logistieke en transportaspecten aan bod kwamen die zouden spelen bij een echte operatie zo ver van huis. Ook tijdens de oefening zelf hebben we gewerkt met realistische tijd- en ruimtefactoren. Als je alleen met je eigen eenheid aan het manoeuvreren bent is het nog te overzien. Maar het wordt pas moeilijk wanneer je voortdurend moet coördineren met eenheden links, rechts en achter je en met verkenningseenheden in het voorterrein. Wat onze Duitse collega's noemen: gelijktijdig Fahren, Funken, Führen und Schiessen; dat hebben we tijdens Bison Drawsko goed kunnen trainen."

Diverse aspecten van operationeel landoptreden kwamen aan bod, waaronder verkenningen, rivieroversteken, een bruggenhoofd vestigen en zowel het aanvallend als verdragend/verdedigend gevecht. Poolse Su-22 Fitter en F-16 jachtbommenwerpers alsmede Hind gevechtshelikopters leverden luchtsteun. Ook vlogen onbemande

verkenningsvliegtuigjes boven het strijdtoneel en werd elektronische oorlogvoering ingezet om eenheden te lokaliseren en vervolgens met langeafstandsartillerie te bestrijden.

Niet mis te verstaan

Min of meer tegelijk met de door Nederland opgezette oefening begon ook de ontplooiing van zo'n 4.000 NAVO-militairen in de Baltische republieken en in Polen, in het kader van de NAVO-missie Enhanced Forward Presence (EFP). Zoals bekend is tijdens de Warschau Top van 2016 besloten om een beperkte, doch niet mis te verstane militaire aanwezigheid van vele NAVO-landen in de Baltische republieken en Polen te vestigen (vier *battlegroups*, één voor elk van de vier noordoostelijke lidstaten). De achterliggende boodschap: het Bondgenootschap zal eventuele Russische avonturen, à la de Krim-annexatie of de inmenging in Oost-Oekraïne, in NAVO-lidstaten niet accepteren. De hoofdmacht van de 270 man sterke Nederlandse bijdrage voor de EFP is op 23 maart vanaf vliegbasis Eindhoven betrokken naar Litouwen. Hun CV90 en Boxer pantservoertuigen waren eerder al per schip onderweg gegaan.³

Het was in deze context dat de oefening Bison Drawsko in het brandpunt kwam te staan van de grote internationale media-aandacht voor de toegenomen NAVO-activiteiten. "Met deze oefening versterken we de NAVO en geven we de verzekering dat wanneer het nodig is, wij allen hier zullen staan," hield generaal Swillens aan het begin van de oefening zijn eenheden voor. Een boodschap die hij in Den Haag nogmaals krachtig herhaalde.

Vraagtekens

Toch bleven er na afloop van de openbare bijeenkomst vraagtekens. Specifiek over hoe valide de propositie is dat zware gemechaniseerde eenheden, zoals die tijdens Bison Drawsko te velde waren, tijdig ter plaatse kunnen komen in geval van een acute Russische bedreiging van één of meer NAVO-lidstaten in Noordoost-Europa. Volgens generaal Swillens waren voor de oefening in totaal 800 voertuigen (waarvan 250 pantserrups) en 1.250 containers met materieel en voorraden naar Polen gebracht, een strategische transportoperatie over een afstand van 950 km. Een groot gedeelte daarvan ging per trein, waarvoor 27 treinen met in totaal 530 spoorwagens zijn ingezet. Ook over de weg vonden transporten plaats, met onder meer 150 bussen en 112 vrachtwagens. Onder de voorraden die vervoerd moesten worden bevonden zich bijna een miljoen liter drinkwater, een miljoen liter diesel, 140.000 maaltijden, 12.000 gevechtsrantsoenen, 500 tenten en — onmisbaar — 235 mobiele toiletten.

Königsberg

Ditmaal betrof het een oefening. Zo realistisch mogelijk in opzet, maar een oefening onder vredesomstandigheden. Wat nu, als dergelijke zware gevechtseenheden in geval van een crisis moeten ontplooiën richting Litouwen, Letland en/of Estland? Deze landen liggen al gauw vele honderden kilometers verder naar het oosten. Vervelender is de aanwezigheid tussen Polen en de meest westelijk gelegen Baltische republiek (Litouwen) van een flink stuk Russisch territorium: de door Rusland in 1945 geannexeerde enclave Kaliningrad aan de Oostzee. Tot in de Tweede Wereldoorlog was dit gebied, met als hoofdstad Königsberg en gelegen in de historische regio Oost-Pruißen, deel van Duitsland. Sindsdien is het een oblast

(provincie) onder bestuur van Moskou. Het was Sovjet-dictator Stalin die het eeuwenoude Königsberg in juli 1946 de naam gaf van de een maand daarvoor overleden communistenleider en staatshoofd van de USSR, Michail Kalinin.

Kaliningrad ontwikkelde zich tijdens de Koude Oorlog tot het belangrijkste steunpunt van de Russische Oostzeevloot en huisvestte diverse grote vliegbases en Russische legereenheden.

Fortificatie

De afgelopen jaren is de Russische militaire aanwezigheid in Kaliningrad uitgebreid en is de enclave onderdeel geworden van een zowel door Rusland als China gevoerde strategie, die bekend staat onder de Amerikaanse benaming Anti-Access/Area Denial (A2/AD). De Belgische professor internationale betrekkingen Jonathan Holslag beschrijft A2/AD als “het opdrijven van het risico voor de Amerikanen (c.q. de NAVO, JLL) om militair tussen te komen door het bouwen van een exclusieve militaire invloedssfeer.”⁴

“Die invloedssfeer krijgt gestalte door een netwerk van vooruitgeschoven militaire steunpunten. Rusland heeft de laatste jaren zwaar ingezet op de fortificatie van Kaliningrad, een enclave aan de Baltische Zee,” aldus Holslag. Ditzelfde is zichtbaar in de omgeving van Sint Petersburg, aan de oostelijke zijde van de Baltische republieken. Elders op de wereld zien we volgens Holslag vergelijkbare Russische inspanningen, zoals de modernisering van Moermansk aan de Arctische Oceaan, de uitbouw van faciliteiten op Kamtsjatka in het Verre Oosten en op de Krim in de Zwarte Zee. China transformeert eilanden in de Zuid-Chinese Zee in snel tempo tot militaire steunpunten, die door militaire deskundigen ook wel A2/AD-bastions worden genoemd.

Schoolvoorbeeld

Holslag: “Het objectief is vooral om de rivaal op afstand te houden door middel van raketten.” Het betreft meestal raketten of kruisvluchtwapens van een variëteit aan typen en functionaliteiten. Maar ook andere middelen, zoals gevechtsvliegtuigen en onderzeeboten. Kaliningrad is (helaas) inmiddels een schoolvoorbeeld van een Russisch A2/AD-bastion, nu geavanceerde geleide wapensystemen in de enclave zijn gestationeerd, die op grote afstanden luchtdoelen, zeedoelen en landdoelen kunnen aanvallen.

Volgens Daivis Petraitis, plaatsvervangend directeur internationale relaties en operaties van het Litouwse ministerie van Defensie, moet Kaliningrad nu gezien worden als een “machtig fort midden in onze regio met een sterke militaire component die macht kan projecteren vanuit elke richting.”⁵

Gabriel Bernier, hoofd *Defence Policy Section* van de NAVO, stemt met deze analyse in: “Het militaire belang voor Rusland van Kaliningrad kan niet onderschat worden. Voor hen is het een gebied van waaruit ze druk kunnen zetten op NAVO- en EU-lidstaten, en van waaruit ze inlichtingen kunnen verzamelen, militaire oefeningen kunnen houden en militaire macht kunnen ontplooiën. Het is extreem belangrijk, gezien vanuit het perspectief van Moskou.”⁶

Wig tussen bondgenoten

Moskou heeft in Kaliningrad anti-schip geleide wapensystemen, langeafstandsluchtverdedigingssystemen, nieuwe ballistische raketten voor de korte afstand en kruisvluchtwapens samengebracht in een A2/AD-bastion dat is gepositioneerd als een wig tussen de Oost-Europese bondgenoten, aldus Bernier. “Het risico daarvan is dat Kaliningrad een de facto platform wordt van waaruit Rusland met dwang zijn wil kan opleggen of de vrije doorgang van zee- en luchtvaart in de regio kan beïnvloeden.”

En hoewel Moskou weet dat het de militaire macht van de NAVO als geheel niet kan matchen, heeft het wel degelijk voldoende gevechtskracht om de regionale militaire balans in zijn voordeel te doen doorslaan, zegt Piotr Pacholski, plaatsvervangend directeur internationale veiligheid op het Poolse ministerie van Defensie.

“Snelle winst”-scenario’s

“In de afgelopen zes tot acht jaar heeft Rusland zijn militaire slagkracht systematisch uitgebreid om met korte waarschuwingstijd operaties met staande eenheden uit te voeren. Daarbij kunnen ze militair gezien toeschietende NAVO-strijdkrachten domineren, in ieder geval voor de initiële fases van een operatie,” aldus Pacholski. “Zo kunnen ze NAVO-luchtoperaties in het Baltische luchtruim tegengaan, wat het invliegen van NAVO-versterkingen voor Estland, Letland, Litouwen of Polen zeer bemoeilijkt. De opties voor het bondgenootschap om dergelijke Russische “snelle winst”-scenario’s tegen te gaan zijn beperkt.”⁷

Het geïntegreerde luchtverdedigingsnetwerk dat Rusland in Kaliningrad heeft opgetuigd – met verbindingen naar gekoppelde systemen in de regio Sint Petersburg en mogelijk ook in Wit-Rusland – bestaat uit inmiddels meerdere batterijen uitgerust met S-300 en S-400 geleide wapensystemen tegen luchtdoelen. Deze staan bij NAVO-vliegers bekend als de “Double Digit Threat” (vanwege hun NAVO-typeaanduiding SA-10 of hoger). Ze betekenen voor de huidige, zogenoemde vierde-generatie vliegtuigen zoals de F-16 een dreiging van “show-stopper”-achtige proporties. “Als je met een F-16 binnen bereik belandt, kom je niet meer weg en ben je gewoon de klos. In landen waar dat soort systemen staan, kun je met een F-16 niet meer optreden,” aldus een Nederlandse F-16 vlieger in een reeds enkele jaren geleden gepubliceerd artikel.⁸

Slapeloze nachten

Met name de S-400 Triumf (NAVO-aanduiding: SA-21 “Growler”) bezorgt NAVO-luchtmachten slapeloze nachten. De S-400 is ontwikkeld en gebouwd door wapenfabrikant Almaz-Antey, die ook het van het neerschieten van de MH17 beruchte Buk-raketsysteem maakte. Het beschikt over geleide wapens met een bereik van 400 km of meer, zodat vanuit Kaliningrad grote delen van Polen, de Baltische republieken en het luchtruim boven de Oostzee bestreken kunnen worden. De S-400 systemen kunnen worden aangestuurd door langeafstandsraders die in een uitzonderlijk lage frequentieband opereren. Daarmee kunnen ze stealth-vliegtuigen detecteren maar ook de posities van op grote afstand rondcircelende NAVO-tankervliegtuigen en Awacs, vliegende radar- en commandoposten, waarnemen. Aangestuurd door deze informatie kan Rusland pogen om de voor NAVO-

luchtoperaties cruciale tankers en Awacs-toestellen neer te halen door er S-400 raketten tegen te lanceren. Volgens de Russische luchtmacht staat er in de nabije toekomst zelfs de introductie van een verbeterde versie van de S-400 op het programma. Deze S-500 heeft een groter bereik en een kortere reactietijd, en zal met name gericht zijn op het onderscheppen van ballistische raketten.

Naast de luchtverdedigingsraketten kan Rusland gebruik maken van zijn jachtvliegtuigen. Kaliningrad herbergt meerdere squadrons jacht- en aanvalsvliegtuigen, waaronder sinds december 2016 een van de modernste typen van de Russische luchtmacht, de Sukhoi Su-30SM, op de vliegbasis Chernyakhovsk. Twee vanuit Kaliningrad opgestegen aanvalstoestellen van het type Sukhoi Su-24 creëerden in april 2016 overigens op de Oostzee een internationaal incident door meerdere malen zeer agressief op 10 meter over het Amerikaanse marineschip *USS Donald Cook* met een snelheid van zo'n 500 knopen (900 km/uur) te scheren.

Iskander-M

Volgens de Poolse Pacholski is ook de Iskander-M een A2/AD-factor van betekenis, die heel serieus genomen moet worden. Dat is een mobiel systeem voor het lanceren van ballistische precisieraketten tegen gronddoelen, net als de S-400 met een bereik van 400 km of meer. Volgens de Litouwse minister van Buitenlandse Zaken Linas Linkevisius kunnen sommige varianten van de Iskander doelen treffen die tot wel 700 km weg liggen. Dat zou ook Berlijn binnen het bereik van deze wapens brengen, maar in feite alle strategische doelen, van vliegvelden tot troepenconcentraties, van Duitsland tot Finland en de hele regio daartussen.⁹

Fait d'accompli

De Iskander-M kan ook met een nucleaire gevechtscop worden uitgerust en kan met een nauwkeurigheid van slechts enkele meters gronddoelen treffen. Na lancering is een Iskander-M raket binnen enkele minuten op zijn doel, zodat het wapen bij uitstek geschikt is voor een verrassingsaanval. Door zonder waarschuwing zo hoofdkwartieren, commandoposten, vliegbases of raketverdedigingsradars uit te schakelen kan Rusland een "fait d'accompli" creëren. Geen wonder dan ook dat het wapen al enige tijd een van de belangrijkste dreigingsfactoren is bij NAVO- en nationale Poolse oefeningen in de regio.

Het Russische ministerie van Defensie bevestigde in oktober 2016 dat het "tijdelijk" Iskander-M raketten had neergezet in Kaliningrad. Inmiddels zijn echter satellietbeelden gepubliceerd die duiden op een meer permanente stationering. De beelden, afkomstig van Airbus Defence and Space en vastgelegd op 10 februari jl., laat acht Iskander-M onderkomens zien op de basis van de 152^e Guards Missile Brigade nabij Chernyakhovsk. Het lijkt er dus op dat deze gevaarlijke en potentieel destabiliserende wapens voorlopig in Kaliningrad zijn om er te blijven.¹⁰

Kruisvluchtwapens

Naast de ballistische raketten tegen landdoelen beschikken de Russische strijdkrachten in de regio ook over aanzienlijke aantallen kruisvluchtwapens met een bereik van 1.000 km of meer, onder meer van het type Kalibr (NAVO-aanduiding "Club") die de afgelopen twee jaar

herhaaldelijk zijn ingezet tegen doelen in Syrië. Kalibr-kruisvluchtwapens kunnen worden gelanceerd vanaf land, door vliegtuigen en vanaf zee (zelfs vanaf relatief kleine marineschepen in de korvet-categorie alsmede vanuit ondergedoken onderzeeboten). Te oordelen aan wat de Russische wapenindustrie op internationale beurzen laat zien, is het zelfs mogelijk deze kruisvluchtwapens te lanceren vanuit zeecontainers die op civiele containerschepen staan geplaatst, bijvoorbeeld vanaf een positie ergens op de Oost- of Noordzee. Dat betekent dat NAVO-landen, inclusief Nederland, in geval van een conflict rondom de Baltische republieken of Polen rekening moeten houden met het binnenvliegen van dit soort precisiewapens vanuit tot voor kort onverdachte richtingen, zoals vanuit het noordwesten. Ook dit is een mogelijk onderdeel van een Russische verrassingsoffensief om een adequaat reageren van de NAVO tegen te gaan door middel van het creëren van maatschappelijke ontwrichting en verstoring van besluitvormingsprocessen in West-Europese landen.

INF-verdrag

Onlangs verschenen berichten over een ander type kruisvluchtwapen met een bereik van tussen de 1.500-2.500 km, de SS-X-8, waarvan Rusland een bataljon ontplooid zou hebben. Dit wapen wordt gelanceerd vanuit mobiele Transporter, Erector, Launcher (TEL)-voertuigen analoog aan die welke worden gebruikt door de Iskander-M. Deze wapens met een bereik van meer dan 1.000 km vormen in Amerikaanse en NAVO-ogen potentieel een overtreding van het *Intermediate Range Nuclear Forces* (INF)-wapenbeheersingsakkoord uit 1987, wat toentertijd de controversiële ontplooiing van Amerikaanse kruisvluchtwapens in West-Europa (o.a. op de vliegbasis Woensdrecht) overbodig maakte. Onder INF kwamen de toenmalige Sovjet-Unie en de Verenigde Staten overeen geen aanvalswapens met een bereik tussen de 500 en 5.500 km op te stellen.¹¹

NAVO-schepen op de Oostzee kunnen vanuit Kaliningrad worden aangevallen door mobiele batterijen met anti-schirpraketten. De modernste variant, het K-300P Bastion-P systeem dat over supersone raketten met een bereik van 300 km beschikt, is door Rusland al gestationeerd in diverse gebieden waar een A2/AD-capaciteit is opgebouwd, bijvoorbeeld op de Krim en in Syrië.

Wapenwedloop

Europese zorgen over de hernieuwde Russische dreiging in regio's waar de NAVO zich 20 jaar lang onbedreigd waande werden vorig jaar al verwoord door luitenant-generaal Rob Verkerk, de Nederlandse Commandant der Zeestrijdkrachten (CZSK), tijdens de MAST 2016-conferentie in Amsterdam. De groeiende Russische A2/AD-capaciteiten "vormen een bedreiging van de vrijheid van de NAVO om te opereren in alle operationele domeinen zoals de lucht, het land, de ruimte, de zee en cyberspace." Het Bondgenootschap, aldus Verkerk, is "verzeild geraakt in een wapenwedloop zoals we die vele jaren niet meer hebben gezien. Het de NAVO ontzeggen van de vrijheid om te manoeuvreren betekent ook dat de voorwaarts-gestationeerde eenheden aan de oostelijke en zuidelijke grenzen van het NAVO-gebied moeilijker te bereiken zijn, of zelfs helemaal niet meer kunnen worden bereikt."¹²

VJTF-uitdaging

Terug naar generaal Swillens en zijn 43^e Gemechaniseerde Brigade. Een van de manoeuvre-eenheden onder zijn bevel, 45 Pantserinfanteriebataljon, zal over een jaar onderdeel gaan uitmaken van de Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) van de NAVO. Die snelle reactiemacht is speciaal in het leven geroepen om bijvoorbeeld de Baltische republieken te ontzetten in geval van een crisis. Het kan echter een hele uitdaging worden de militairen, hun materieel en voorraden daadwerkelijk ter plaatse te krijgen, aan de andere kant van het Russische A2/AD-bastion Kaliningrad, met name wanneer er al sprake zou zijn van vijandelijkheden. Over zee of door de lucht is er de dreiging van anti-schip- en luchtdoelraketten. Om deze dreiging te neutraliseren zijn moderne fregatten met geavanceerde luchtverdedigings- en onderzeebootbestrijdingscapaciteiten nodig, geïntegreerd met de best mogelijke slagkracht vanuit de lucht. Over land is er slechts een 100-km smalle corridor beschikbaar om vanuit Polen naar Litouwen te komen, de zogenoemde Suwalski Gap.¹³

Deze is ingeklemd tussen Kaliningrad en Wit-Rusland en zou onder zwaar artillerievuur vanuit beide gebieden kunnen komen te liggen. Vanwege de extreem korte “sensor-to-shooter-loop” (tijd tussen het waarnemen van een doel en het gericht erop kunnen vuren) van slechts een paar minuten is juist die artillerie een van de grootste bedreigingen, zegt generaal Swillens. Hij zou willen investeren in meer eigen artillerie (“elke brigade zijn eigen bataljon”) en in nieuwe artillerie-opsporingsradars (“een heel goed middel om geld aan te besteden, want als je de vijandelijke artillerie kunt lokaliseren, kun je ze uitschakelen”).¹⁴

Wegkijken geen optie

De recente oefening Bison Drawsko heeft nieuwe inzichten gebracht over alles wat komt kijken bij een strategische verplaatsing van zware landmachteenheden en een “Full Spectrum Combat” operatie in oostelijk Europa. Lessen zijn geïdentificeerd en waar nodig worden acties ondernomen, want “optimisme is geen strategie,” aldus generaal Swillens. “Wij kunnen niet wegkijken, dat is geen optie. We moeten ons voorbereiden op wat de komende tien jaar op ons af kan komen.”

Joris Janssen Lok is een kwart eeuw lang werkzaam geweest als vak-journalist op het gebied van internationale veiligheid en defensie bij onder andere *Jane's* en *Aviation Week*. Momenteel is hij werkzaam bij Thales Nederland BV en lid van de Adviesraad *Atlantisch Perspectief*. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

¹ “Bison Drawsko: Leopard-tanks terug in het gevecht (video)”, Nieuwsbericht Ministerie van Defensie, 3 februari 2017, www.defensie.nl.

² Brigade-generaal drs. J.R. Swillens tijdens publieksbijeenkomst Atlantische Commissie en KVBK, 3 april 2017, Den Haag.

³ “Hoofdmacht naar Litouwen”, Nieuwsbericht Ministerie van Defensie, 23 maart 2017, www.defensie.nl.

⁴ J. Holslag, ‘Het slagveld van de toekomst’, blog “On world order and disorder”, 25 maart 2017.

⁵ B. Tigner, ‘Kaliningrad becoming a more dangerous military threat for NATO, say officials’, *Jane's Defence Weekly*, 10 november 2016.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ J. Janssen Lok, 'Double Digit SAM's', *Onze Luchtmacht*, oktober/november 2011.

⁹ D. Solovyov en A. Sytas, 'Russia moves nuclear-capable missiles into Kaliningrad', *Reuters*, 8 oktober 2016, www.reuters.com.

¹⁰ S. O'Connor, 'Russia Completes Iskander-M Missile Shelters in Kaliningrad', *Jane's Defence Weekly*, 24 maart 2017.

¹¹ 'Russia Deploys Cruise Missile, Violates INF Treaty', Missile Defense Project website, 14 februari 2017, <https://missilethreat.csis.org>.

¹² R. Scott, 'Face off: East-West Relations', *Jane's Defence Weekly*, 16 september 2016.

¹³ A. Grigas, 'NATO's Vulnerable Link in Europe: Poland's Suwalski Gap', *Atlantic Council*, 9 februari 2016.

¹⁴ Brigade-generaal drs. J.R. Swillens tijdens publieksbijeenkomst Atlantische Commissie en KVBK, 3 april 2017, Den Haag.